

O piesă unică în România: Epitaful de la Bran

de Titus N. Hașdeu

În 1970 o piesă de excepție întreaga patrimoniul Muzeului Bran. Broderia, remarcabilă din punct de vedere artistic, un epitaf, a fost descoperită în casa descendenților lui Sextil Pușcariu și achiziționată de muzeu după demersuri anevoioase pe lângă autoritățile din acea vreme. Lucrarea prezintă un interes deosebit prin particularitățile iconografice, nemaîntâlnite în broderiile din Transilvania. Un număr limitat de piese de tradiție bizantină din zona Banatului sunt comparabile. Dacă acestea datează din secolele XVIII–XIX, cea de la Bran este cu siguranță mai veche. Prin valoare și importanță este unicat în patrimoniul artistic al Transilvaniei.

Intervențiile târzii asupra piesei – ca în atâtea alte cazuri – îngreunează descrierea și datarea piesei precum și stabilirea provenienței. Studiul de față încearcă să dea un răspuns la aceste întrebări.

Piesa, cu lungimea de 164 cm și lățimea de 103 cm este încadrată cu o bordură de satin cafeniu, adăugată în secolul trecut, pe care a fost aplicată o inscripție liturgică, brodată la mașină, în limba rusă.

Compoziția centrală reprezintă „Plângerea lui Cristos”. Simbolurile evangheliștilor și scenele marginale au fost decupate din fondul original de mătase galbenă și aplicate ulterior pe o tafta de culoare zmeurie (azi gălbuie prin decolorare). Părțile componente ale vechii broderii au fost tivite cu fir de bumbac răsucit pentru consolidare în vederea prinderii de tafta. Suportul inițial era din pânză țesută în două ițe. Ulterior a fost dublat, pe suprafețe mari, cu o pânză albă mai groasă, în patru ițe. În câteva puncte, porțiunile lipsă din vechiul fond albastru, au fost completate cu puncte pășite, din mătase. Reparațiile amintite sunt clar vizibile în fondul inscripției slave care indică titlul scenei, precum și în partea de jos a epitafului unde este reprezentată „Învieerea”.

Această metodă de restaurare a vechilor broderii a fost frecventă în țările române la sfârșitul sec. al XVIII–lea și începutul sec. al XIX–lea. Epitafele și aerele de la mănăstirile Neamț, Moldovița, Putna ș.a., de acest tip. Într-un studiu consacrat epitafului dăruit de egumenul Silvan în 1437 Mănăstirii Neamț, ne-am ocupat de aceste aspecte. Ca și în cazul epitafului de la Bran, înlocuirea fondului original cu o tafta de altă culoare, chiar dacă a modificat gama cromatică, nu a condus la alterarea desenului. Compoziția, realizarea artistică a figurilor și a draperiilor nu au fost afectate.

„Punerea în mormânt” este brodată pe un fond de mătase de nuanța levănțică, amintind de valurile liturgice de la Voroneț și Rădăuți. Inscripția în limba slavă $\text{πολο ενκε βο ΓροΓβ ΤΛΗωΓΟ ΙΣ ΖΟ}$ este decupată și cusută deasupra pietrei pe care zace trupul lui Iisus. Lespedea, numită piatra ungerii sau piatra roșie din Efes este lucrată în fir argintiu, încadrată de o margine cusută cu aur, cu ornamente în miniaturi și broderii în partea inferioară. Motivul se regăsește pe scaunul Mariei. Fecioara, ușor aplecată peste chipul lui Iisus, îi mângâie chipul cu duioșie. Poartă o mantie verde și maforion roșu-vișiniu peste năframa albastru de cer. Ioan Evanghelistul, cu mâinile înfășurate în mantie, ține picioarele lui Iisus. De o parte și de alta, câte un arhanghel, înveșmântați în stihar și loros imperial, au în mână câte o ripidă pe care este cusut în grecește „ ισαχημωζ ”. Stiharele îngerilor, lucrate cu fir argintiu, sunt conturate cu mătase de culoare vișinie. Părul figurilor, cusut cu mătase de culoare cafeniu închis, este modelat în manieră proprie tradiției helenistice. În colțurile câmpului central sunt simbolurile evangheliștilor, respectând ordinea știută, dar fără inscripțiile grecești sau slavone care, în alte epitafe, reproduc numele lor sau aclamația liturgică. În stânga se află vulturul (sus) și leul (jos). În dreapta, îngerul și bouf.

La mijlocul laturii superioare a epitafului a fost cusută scena „Adormirea Maicii Domnului”. Compoziția este bogată; în afara grupului de apostoli apar în prim plan doi îngeri cu câte două femei în spate; totul pe un fundal alcătuit din monumente orientale. Draperia catafalcului și maforionul Mariei sunt cusute cu mătase zmeurie. Iisus, în picioare, poartă un prunc înfășat, simbol al sufletului Maicii sale; este înconjurat de lumină în formă de mandorlă albastră. Compoziția amintește, prin amploare, prin eleganța siluetei drapate, de picturile murale din sec. al XIV–lea din Serbia sau de la Biserica Domnească din Curtea de Argeș.

Scena este încadrată de două medalioane reprezentând personaje încoronate, din gura cărora se desfac fascicule de raze argintii și aurii. Sunt personificări ale Soarelui și Lunii ce nu lipsesc din scenele

Răstignirii și Punerii în mormânt din picturile murale, icoanele și broderiile moldovenești. Doi îngeri, cu mâinile acoperite de stihare albastre, vin în sobor spre câmpul presărat, la întâmplare, cu stele decupate.

Simetric față de Adormirea Maicii Domnului a fost cusută, în partea de jos a epitafului, scena Învierii. Conform tradiției bizantine timpurii, un înger așezat la capătul sarcofagului gol (în care se vede giugiul) face un gest discret cu capul celor trei femei mironosițe.

La finele cercetării iconografice, a tehnicilor și concepției artistice, obținem suficiente indicii pentru date și proveniență. Ne aflăm în fața unui produs al școlii rusești de broderie sau al unui atelier influențat de arta rusă.

Studiul a cca 50 de epitafe și aere, începând cu epitaful monumental de la Cozia (1395) până la cele din sec. al XVII-lea, puternic influențate de barocul vienez sau rusesc, ne-a oferit prilejul de a urmări evoluția compoziției Plângerea lui Cristos pe parcursul a peste trei secole. Comparația cu epitafele existente în România și cu altele proprii artei bizantine, rusești și sârbești, permite datarea tipului iconografic al epitafului de la Bran în sec. al XVI-lea.

Astfel, prezența Mariei și a evanghelistului Ioan dă sens istoric subiectului original de conținut liturgic, ilustrând jertfa lui Iisus. În epitaful de la Chilandar, contemporan cu cel de la Cozia, elementele de ordin istoric și-au găsit, încă mai larg, locul în cadrul compoziției. Maria este însoțită de femeile mironosițe iar crucea răstignirii domină fundalul scenei. În colțurile epitafului apar evangheliști purtând în mâini câte o carte deschisă. Pe epitaful dăruit Mănăstirii Neamț de egumenul Silvan în 1437, Maria Magdalena i-a luat locul evanghelistului Ioan. Or epitaful de la Bran este legat de acest tip iconografic, caracteristic sec. al XIV-lea, când se produce contaminarea temei de conținut liturgic de aer cu Plângerea lui Cristos sau Punerea în mormânt. Prezența Mariei, a evanghelistului Ioan sau a femeilor mironosițe amintește de un episod istoric, acela al Răstignirii și al Învierii, raportate la pasaje din Orthos și din Prohod. Participarea arhanghelilor purtând ripide se leagă de imnul ce se cântă la Vahodul Mare. Soarele și Luna, motive simbolice străvechi transmise artei creștine, apar pe epitafele rusești și se regăsesc în arta din țările române, cu deosebire în Moldova. Prezența motivelor astrale se explică prin pasajele din Prohod în care Iisus este comparat cu Soarele la asfințit pentru a renaște mai strălucitor a doua zi. Tot în Prohod, Soarele și Luna pălesc, se întunecă și se investmăntează în negru, la moartea lui Iisus.

Cu totul particular, epitaful de la Bran conține scenele Adormirea Maicii Domnului și a Învierii. Astfel de compoziții sunt proprii aerelor cu conținut strict liturgic, purtate de oficianți la procesiunea darurilor la Vahodul Mare. Tema principală ilustrează jertfa și este legată de anafora liturgică. Exemple de acest gen sunt rare în arta bizantină.

Încadrarea compoziției centrale cu scene marginale este mai frecventă în vâlurile de tâmplă și în epitafurile rusești. Cazuri izolate apar în broderia sârbă dar și în țările române (vâlul dăruit de Alexandru Lăpușneanu Mănăstirii Slatina în 1560). În cazul epitafului de la Bran, cele două scene par să fi aparținut unui ansamblu ilustrând praznicile. Astfel, Învierea își găsea locul potrivit în ciclul vieții și patimilor lui Iisus iar Adormirea Maicii Domnului încheia cronologia marilor sărbători în calendarul ortodox.

Alte elemente plasează epitaful de la Bran în sec. al XVI-lea, având un model din sec. al XIV-lea. În ceea ce privește tehnica, broderia este executată pe un suport de cânepă peste care s-a așternut mătasea subțire și puțin rezistentă a fondului. Modelarea draperiilor și arhitecturilor s-a realizat printr-o rețea din fire groase de bumbac, dispuse regulat, peste care s-a brodat cu fir metalic de argint curat sau argint aurit, răsucit pe miez de borangic galben sau alb.

Capetele personajelor și nudul lui Iisus sunt lucrate cu mătase fildeșie, direct pe fond. Finețea remarcabilă a execuției amintește de broderiile bizantine din sec. al XIV-lea. Se detașează chipurile Mariei și al lui Iisus. Ovalul fin, gâtul zvelt, nasul alungit, marcat prin două linii ușoare arcuite ce se prelungesc cu conturul sprâncenelor, ochii subliniați prin linii, gura precis conturată. Această manieră de a interpreta chipurile iconografic se deosebește sensibil de stilul broderiilor din Moldova. Chipul Mariei se apropie mai degrabă de reprezentarea similară de pe epitrahilul de la Tismana.

În stadiul actual al cercetării este încă prematur să ne pronunțăm asupra atelierului. Inscricționarea în slavonă a titlurilor de scenă este contrară tradiției din Moldova și Țara Românească unde se uzita inscripționarea în grecește până în sec. al XVIII-lea. Interpretarea anatomică a lui Iisus și reprezentarea elementelor astrale ne trimit la broderiile rusești din acea vreme. Coloritul viu, cu preferință

pentru zmeuriu și albastru de cer este propriu Rusiei și Moldovei în sec. al XVI-lea. În schimb, modelarea trupurilor înalte și a nasului sunt mai degrabă proprii broderiilor bizantine și sârbești. Faptul că epitaful de la Bran este singurul de acest tip din România face cercetarea și mai dificilă. Sigură este datarea în sec. al XVI-lea. În ceea ce privește proveniența putem presupune un atelier din Moldova (mai puțin probabil din Țara Românească) unde au existat condiții de interferență a artei ruse cu arta bizantină.

SUMMARY

În 1970 a remarkable tapestry came to complet the cultural heritage of Bran Castle, the famous museum, known as Dracula's Castle among the tourists from abroad. The „Epitaph”, a wonderful piece, carried by ortodoxiens in The Good Friday, around the church, was discovered in the heir's house of Sextil Pușcariu, one of the most important Romanian scholars, President of Academy. There are not so many pieces, so valuable, in whole Romania. Moreover, in Transylvania there are not so frequent. Just in the north of Moldavie, the monasteries of Neamț, Putna, Moldovița, still preserve such pieces.

The present study tries to answer two main questions: when and where this „Epitaph” was made. The description of the piece, the interpretation of the elements, the compared analysis of tehncis allowed some conclusions. The research was rendered more difficult because of subsequent interventions which modified the original. In spite of them, is possible to assert that the „Epitaph” continues the Byzantine and Russian traditions of 14th century. Anyway, it is unique in Romania.

1999

Titus N. Hașdeu

Lista ilustrațiilor:

Foto 1. Epitaful de la Bran – detaliu.

Foto 2. Epitaful de la Bran – ansamblu.



Foto. 1

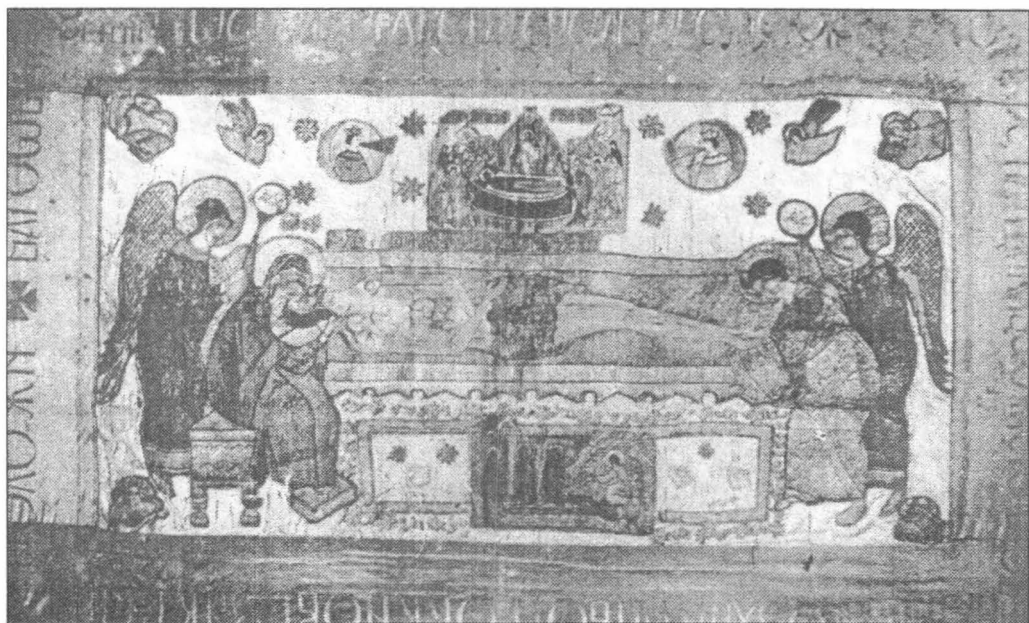


Foto. 2